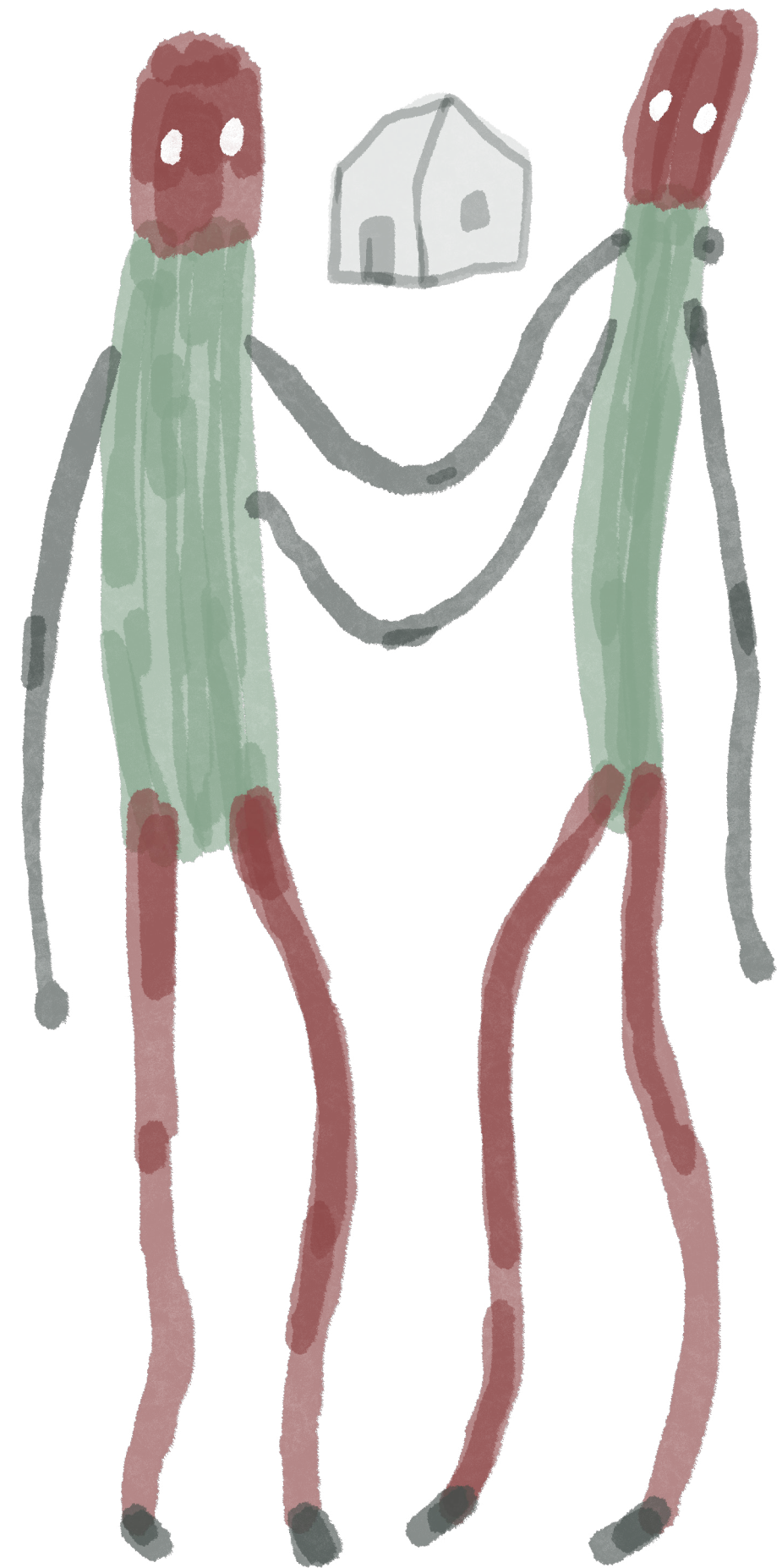


Rodný domek bratranců Veverkových

Analytická část





Informace o zadavateli a zpracovateli

Zadavatel: Obec Rybitví

Zpracovatelé:

GEM architects s. r. o. (Regina Loukotová & Klára Doleželová, Anna Koupalová, Karolína Koupalová, František Václavík, Šárka Zahálková)

Výsledek:

Výstupem práce je komplexní dokumentace, která zahrnuje jak studii, tak i návrh řešení. Studie představuje analytický podklad – shromažďuje, vyhodnocuje a systematizuje informace o rodném domku bratranců Veverkových a jeho okolní krajině. Na tuto část bezprostředně navazuje návrh, který rozvíjí potenciál místa, přináší konkrétní koncepci jeho oživení a zasazení do širších souvislostí. Záměr reflektuje synergii mezi rozvojem cestovního ruchu a revitalizací historických hodnot obce, čímž přispívá k posílení její identity a kulturní atraktivity. Společně tvoří oba výstupy základní rámec pro další kroky směřující k obnově a prezentaci této významné památky i krajinného prostoru, který ji obklopuje.

Obsah

- 1. Úvod7
- 2. Analytická východiska11
 - 2.1 Historie12
 - 2.1.1 Historie rodného domku18
 - 2.1.2 Historie obce a okolní krajiny26
 - 2.1.3 Památková ochrana28
 - 2.2 Stávající stav29
 - 2.2.1 Rodný domek29
 - 2.2.2 Zahrada a krajina30
 - 2.2.3 Širší vztahy35
 - 2.3 Limity38
 - 2.3.1 Územní rozvoj39
 - 2.3.2 Majetkoprávní vztahy40
 - 2.4 Participace41
 - 2.4.1 Komentované procházky, vzpomínková setkání..... 42
 - 2.4.2 Spolupráce se základní školou43
 - 2.4.3 Umělecká spolupráce, svěcení půdy44
 - 2.4.4 Dílčí závěry z práce s veřejností45

1. Úvod

1. Úvod

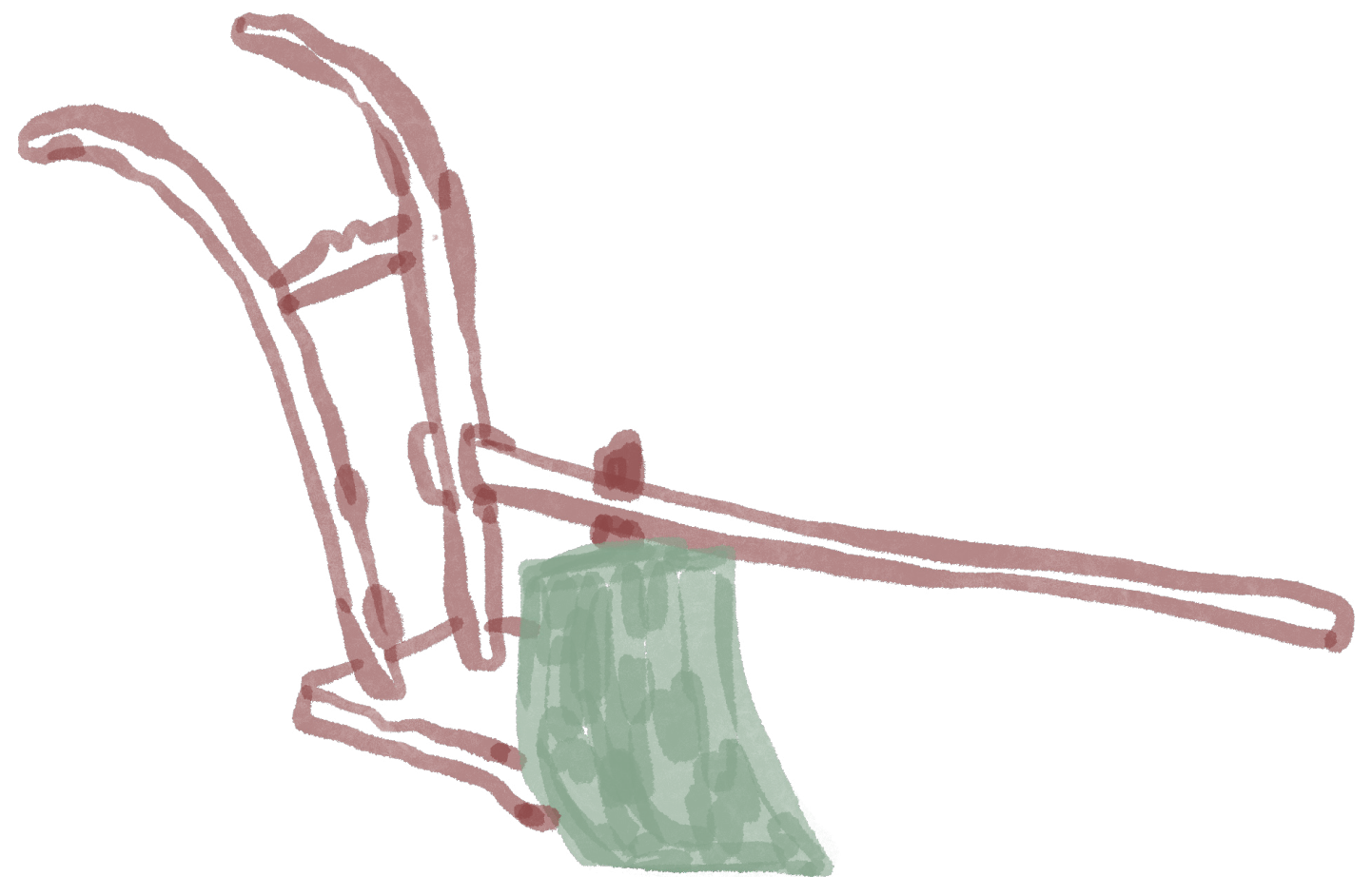
Rodný domek bratranců Veverkových je místem, kde se protnuly dějiny venkovského života s příběhem technického pokroku. V nenápadné chalupě na okraji někdejší vsi Rybitví se zrodila myšlenka, která orala brázdy nejen v polabských polích, ale i v českých dějinách – vynález ruchadla bratranců Veverkových.

Dnes je tento prostor místem paměti a příběhů, v němž se odráží vztahy k půdě, práci a tradici, proměny krajiny, vesnice i celé společnosti.

Předkládaný dokument usiluje o zachycení těchto vrstev – historických, společenských architektonických i krajinářských – a hledá způsoby, jak je znovu uvést do živého dialogu s dnešním člověkem. Rodný domek vnímáme nejen jako památku, ale i jako příležitost stát se prostorem setkávání, vzdělávání a přemýšlení o krajině, jejích stopách a budoucích možnostech.

Právě proto je nedílnou součástí publikace analytická část – ta umožňuje porozumět místu v jeho celistvosti; od samotného domku a jeho proměn po širší krajinu, od původních historických stop po soudobé vrstvy. Analytická složka poskytuje podklad k tomu, aby navrhovaná řešení nebyla jen izolovanými zásahy, ale přirozeným celistvým řešením.

Stejně důležité je uvažovat o rodném domku v návaznosti na jeho okolí. Domek nelze chápat odděleně – jeho význam se násobí právě propojením s krajinou a obcí Rybitví. Návrh se proto soustředí na hledání cest, jak domek fyzicky i symbolicky propojit s jeho zázemím, jak obnovit vazby, které byly postupem času přerušeny, a jak vytvořit novou síť vztahů, v níž se historie potká s dneškem.



2. Analytická východiska

2.1 Historie

Název obce i její umístění svědčí o těsné souvislosti jejího vzniku s vodním tokem. Se stejným pojmenováním vesnic na břehu vodních toků či jezer se setkáváme například ve Velkopolsku (např. Rybitwy u Lednického jezera), název osady dokládá rybářskou specializaci obyvatel.

specifickým typem plužiny – zemědělského zázemí osídlení. Je patrné, že složitost této struktury zamezila do značné míry zemědělskou restrukturalizaci krajiny a snad i také vlastního sídla – je to zřejmé z organické struktury i z absence geometricky rozměřených tratí plužiny. Náznaky racionalizace rozdělení půdy nacházíme až severně od historického jádra.

Labe se však vlivem dlouhodobých i cyklických změn posunulo jižním směrem, takže v raném novověku již hlavní tok protékal přibližně kilometr za vesnicí. V okolí Rybitví tak vznikaly polouzavřené či odstavené meandry napájené jednak drobnými vodotečemi a především dotované sezónními záplavami řeky. Povodňové mapy z 2. poloviny 19. století dokazují rozliv do plné šířky říční terasy, až po hrany lemující vesnice. Voda tak dosahovala až k zástavbám obcí Trnová, Ohrazenice, Blatníkovská Lhotka i samotného Rybitví. Vznikala tak mělká postupně se ztrácející jezera, ve kterých se usazovaly náplavy úživné půdy. Pestrá mozaika zaoblených pozemků s mokřady, loukami a s úseky obdělávatelné půdy je



Mapa č.: 01. Zástěrova mapa panství Pardubice, cca 1771/ zdroj: Státní oblastní archiv v Zámrsku, VS Pardubice, mapa 443/1

Situaci vesnice na konci raného novověku dokládá mapový list ze zaměření Pardubického panství z počátku 70. let 18. století (tzv. Zástěrova mapa panství). Vesnici tvořilo seskupení devíti usedlostí rozmístěných kolem nálevkovité malé návsi. Hranice pozemků jsou zajímavým způsobem organicky zaoblené kolem přístupové cesty odbočující z tranzitní komunikace mezi Trnovou a Černou u Bohdanče. I ta tvořila na severní straně nálevkovitý tvar.

Na sever od vesnice navazoval poměrně široký zatravněný pozemek obecního průhonu směřující do lesa oddělujícího Rybitví od Bohdanče, lze předpokládat, že to byla zároveň trasa drobné sezónní vodoteče.

Již na této mapě je patrná malá chalupa Jiřího Veverky, děda kováře Václava, která byla výměnkem a stála na selském pozemku patřícím ke statku čp. 1. K výměnku patřila i kovárna, která je v urbáři z roku 1774 uvedena na obecním pozemku.



Mapa č.: 02. Císařské povinný otisk stabilního katastru, listy 6640-1 a 3 / zdroj: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze

V období Stablního katastru, vznikajícího na konci 30. let 19. století, byla situace změněna prakticky jen uvnitř jednotlivých pozemků, kde docházelo k dalšímu dělení a přeskupování stavebních míst. Vznikly tak tři nové usedlosti uvnitř intravilánu a dalších sedm domkářských chalup mimo něj.



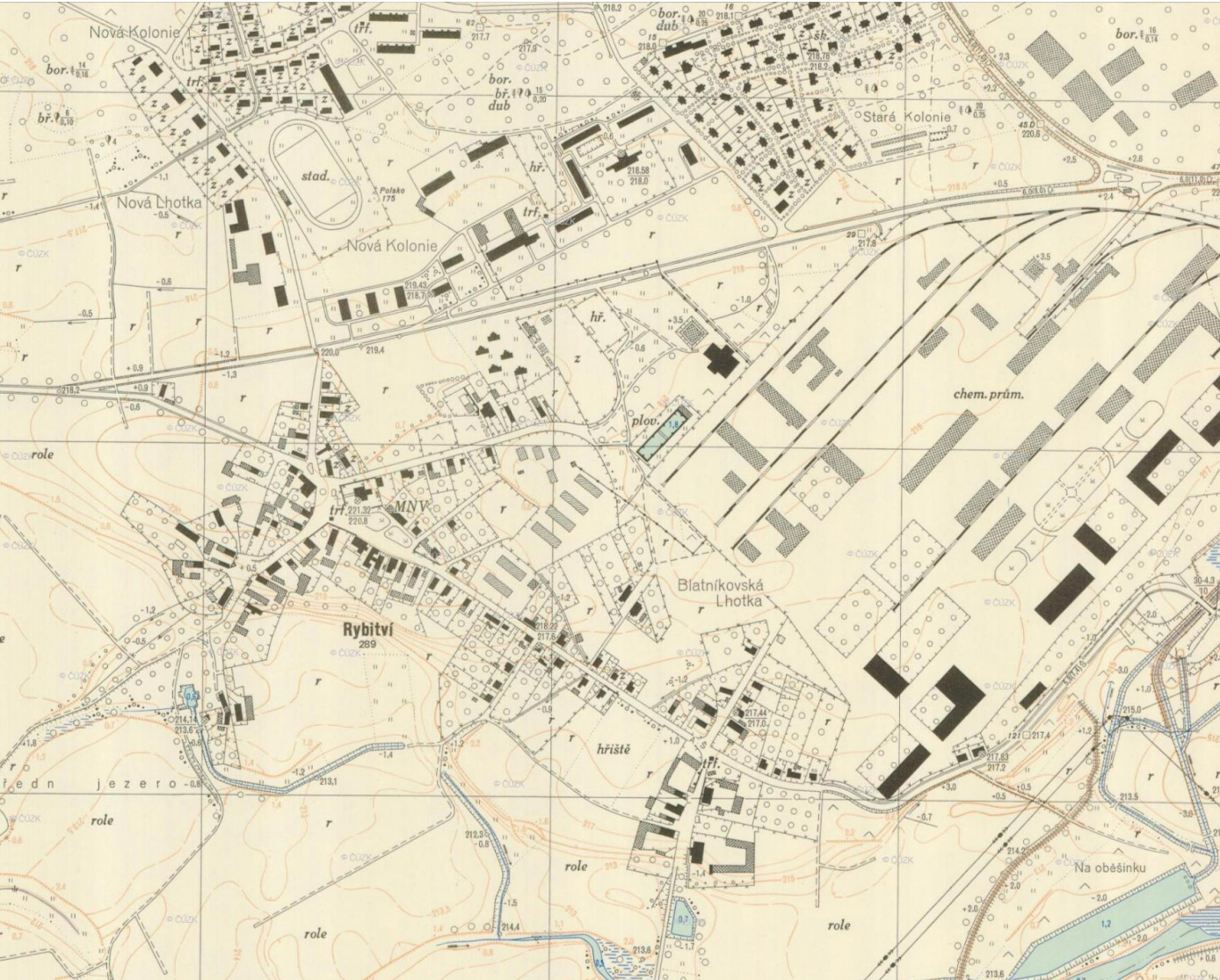
Mapa č.: 03. Originální mapa stabilního katastru, reambulace 1874 /zdroj: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze

Teprve v období po vzniku nového samosprávného systému po roce 1850 se stavební vývoj začal výrazněji zrychlovat. Dokládá to reambulovaná mapa tzv. originálních map stabilního katastru, do které byly vkládány změny v období cca 1840–1874. Zástavba se soustředila podél komunikace do nejbližší katastrálně spojené obce Blatníkovská Lhotka a včleňovala se i do okrajových částí doposud nedělených polností směrem k Trnové.



Mapa č.: 05. Letecký měřický snímek výřez z listu PREL18, 1937 / zdroj: Ministerstvo obrany ČR, VGHÚ Dobruška

Zásadní rozvoj však nastal v první třetině 20. století, kdy se obě sousedící obce prakticky spojily souvislou zástavbou kolem napřímené spojovací komunikace. Dokládá to letecký měřický snímek z roku 1937, pořízený těsně před zahájením výstavby rozsáhlého průmyslového komplexu Spolku pro hutní a chemickou výrobu v Rybitví. Ten převedl do vnitrozemí strategickou chemickou výrobu ze zabraného pohraničí. Projekt výrobních objektů i administrativního a obytného zázemí navrhoval mezi lety 1938 a 1941 významný architekt Jan Vaněk.



Mapa č.: 07. Výřez ze Státní mapy 1:5 000, list Přelouč 1-8 / zdroj: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze

Po 2. světové válce byly Pardubice, respektive Semtín s Rybitvím, určeny jako jedno z nejdůležitějších center zestátněné chemické výroby u nás. Došlo postupně k navýšení výrobních kapacit i k masivnímu přílivu zaměstnanců. To mělo vliv na celkový urbanistický vývoj celé pardubické aglomerace. Již v roce 1962 se začalo jednat o rozšíření rybitevské části závodu. V roce 1965 bylo prakticky rozhodnuto, že dojde k výkupu soukromých pozemků a domů v oblasti starého Rybitví a Blatníkovské Lhotky a následné demolici. Ta probíhala od roku 1969 do počátku 70. let. Celkem bylo zničeno téměř 100 čísel popisných sestávajících s dílčích objektů včetně staveb občanské vybavenosti. Ušetřena byla pouze severozápadní část historického jádra obce. Nejstarší jádro však bylo zdemolováno, třebaže nedošlo k následnému využití pozemků pro novou výstavbu.

Do konce komunisty řízeného režimu byla hranice fixována na hraně průchozí komunikace. Po roce 1989 však došlo nejprve k pustnutí a následně k další postupné exploataci území. Krajina „za plotem“ je směsí reziduí starých zahrad, planýrovaných stavebních pozemků, ohrazených odkališť a přiváděcích kanálů kyselých vod. Okrajové části areálu obsadily nové subjekty s provozy zatěžujícími okolí především nákladní dopravou. Okolí „rodného domku“ se tak proměnilo v uzavřené areály drobné výroby a skladování.



Mapa č.: 08. Letecký měřický snímek výřez, WMSA08.1973.PREL09.21010, 1937 / zdroj: Ministerstvo obrany ČR, VGHÚ Dobruška

2.1.1 Historie rodného domku

Již na nejstarší dochované mapě z doby kolem roku 1770 je zaznamenána usedlost na severním okraji obce u křižovatky cest. Malý roubený dům s minimální zahrádkou byl výměnkem ke statku čp. 1, zabírající rohovou část pole u cesty na Černou u Bohdanče, který obývala rodina prarodičů bratraců.

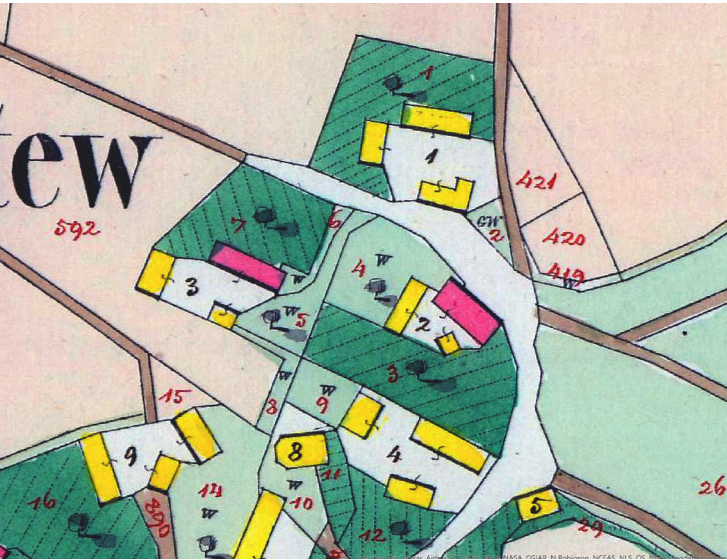
V další generaci převzal usedlost, již samostatnou pod číslem popisným 10, a to včetně oddělených polností, Hynek Veverka a začal zde provozovat kovářskou činnost – umístění na okraji obce a u cest bylo pro tento provoz ideální.



Mapa č.: 09. Zástěrova mapa panství Pardubice, cca 1771/ zdroj: Státní oblastní archiv v Zámru, VS Pardubice, mapa 443/1

Na počátku 20. let 19. století zde začal samostatně hospodařit také kovář Václav Veverka. Ten zde pobýval do roku 1837, kdy kovářnu s domem prodal.

Z map stabilního katastru vidíme rozsah usedlosti na konci 30. let 19. století. Obytná budova s kovářnou byla na severu doplněna o dvůr ohrazený hospodářskými budovami. V následujících desetiletích bylo obytné stavení zcela přestavěno (cca 1840–1860). Roubený dům byl zbourán a postaven zděný, který se v nosném zdivu dochoval částečně dodnes. Pravděpodobně se v této době také vlastnický odloučil od usedlosti čp. 10 a dostal nové popisné číslo 27.



Mapa č.: 10. : Originální mapa stabilního katastru, reambulace 1874 /zdroj: Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze, detail

Jak je tedy patrné, dům, který je v současné době místem paměti, vzpomínkou na vývoj a sestrojení prvního ruchadla, není totožný s autentickou chalupou a kovárnou Václava Veverky – ta zcela zanikla při přestavbě.

Novostavba domu již byla pravděpodobně postavena bez provozu kovářny, jak ostatně dokládají mladší plány a historické fotografie, na kterých je již patrný jen komín černé kuchyně. Obytné stavení bylo trojprostorové v klasické sestavě: světnice, síň s dýmníkovou černou kuchyní a komorou (či dvěma paralelními). Zdivo bylo postaveno většinou z omítaných nepálených cihel, stropy byly záklopové a střecha pravděpodobně tašková – krytá bobrovkami. Za obytným domem stála o něco užší hospodářská část s chlévy a kůlnou krytá slaměnými či rákosovými doškami – typickou venkovskou krytinou Bohdanečska.



Obr. č.: 01. Podoba usedlosti na počátku 20. století. Východočeské muzeum v Pardubicích (dále jen VČM), sbírka fotografií, FA P 01726

Obytná část byla na straně komorového dílu o něco kratší než je tomu dnes; končila prvním zalomením v jižním průčelí, kde je nyní situováno poměrně velké okno, avšak ještě ve 20. letech 20. století zde bylo pouze malé větrací okénko. K prodloužení došlo v souvislosti s rozšířením obytné funkce do hospodářské části domu – nově byla v sousedství chléva oddělená místnost přístupná z jižní komory.

Obě místnosti pak zřejmě ve 30. letech 20. století dostaly nová větší okna. Severní komora, přístupná od černé kuchyně přes poklop sklípku, sloužila vždy jako spížní. Černá, výklenková kuchyně v síni (zachovaná velmi dobře dodnes) nebyla zřejmě nikdy upravená na tahový provoz. Po přechodu na přímo vytápěná tahová kamna se sporákem sloužila pro přístup k pecnímu otvoru při pečení chleba. Kouřovod kamen ve světnici byl zaústěn do dýmníku komínu nad otevřeným pasem. Do dýmníku byl zaveden i keramický kouřovod instalovaný pod stropem síně. Ten odváděl spaliny z kamen instalovaných v sousední komoře.



Obr. č.: 02. Stav objektu kolem roku 1925, VČM, sbírka fotografií, FA P 0379

I když se v Rybitví konala výroční slavnostní setkání a rodáci vynálezce připomínali i v souvislosti s místem paměti – rodnými domy čp. 1 (nověji čp. 308) a čp. 10 (nověji čp. 319) a především polem, kde došlo k první orbě „veverčetem“, sloužily usedlosti svému primárnímu hospodářskému účelu a po komunistickém převratu a zániku soukromého hospodaření byly obydlené vlastníky



Obr. č.: 03. interiér světnice, pohled na pec, konec 60. let 20. století, NPÚ ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, čp.

či nájemníky. V případě „rodného“ domu čp. 10 tomu tak bylo až do roku 1970, kdy již v průmyslovém podnikem vykoupeném domě stále bydlela původní majitelka Matýsková.



Obr. č.: 04. Interiér světnice, pohled na západní stěnu, konec 60. let 20. století, NPÚ ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, čp. 10 Rybitví



Obr. č.: 05. Interiér síně, pohled od jihu, konec 60. let 20. století, NPÚ ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, čp. 10 Rybitví



Obr. č.: 06. Interiér jižní komory, pohled od východu, konec 60. let 20. století, NPÚ ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, čp. 10 Rybitví

Interiér domu byl privátním prostorem a nedocházelo tak k jeho zapojení do „veřejného“ místa paměti. Jako takový byl dům chápán ve smyslu památkové ochrany – o tom svědčí zachovaná korespondence manžela poslední majitelky Josefa Matýska se stavebním úřadem ve válečném a poválečném období. Majitel se snažil v průběhu války obdržet výjimku ze zákazu staveb, aby opravil krov a střechu hospodářské části, které byly ve vážně poškozeném stavu. Doškovou krytinu chtěl nahradit pálenými taškami a zcelit ji tak s obytnou částí. Úřady však povolení nevydaly a naopak po válce vyžadovaly kolaudační rozhodnutí. Korespondence zachycuje posun v záměru náhrady krytiny, kdy zřejmě na popud Okresního národního výboru byla doporučena krytina šindelová, která však neměla přílišného opodstatnění. Slaměné došky na původním krovu tak vydržely až do roku 1970, kdy na jaře došlo k úplnému zřícení konstrukce a narušení obvodového zdiva, především na zápražní straně.



Obr. č.: 07. Pohled na zborcenou střechu hospodářské části v roce 1970, NPÚ ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, čp. 10 Rybitví

V souvislosti s rozhodnutím demolice celé vesnice Rybitví v roce 1969 došlo k odborné diskuzi na téma zachování obou rodných domů. Ty se nacházely s historickým jádrem v tzv. „hygienickém pásmu“ chemické továrny a podnik tak usiloval o jejich úplné odstranění. Rozhodnutí nakonec umožnilo sbourání statku čp. 1 a ponechání čp. 10 jako památky připomínající historickou událost národního či nadnárodního významu. V roce 1973 schválil ONV zapsání objektu mezi nemovité památky, de jure byl památkou prohlášen až v roce 1977.

V roce 1973 vypracoval stavitel Jaroslav Krupař projekt zevrubné rekonstrukce domu s požadavkem realizace stavby do roku 1977, kdy se slavilo 150. výročí od vynálezu. I když byla oprava odborně připravena a konvenčně řemeslně provedena, došlo při ní k významnému úbytku autentických detailů a povrchů. Z objektu se stala fádni výstavní síň, dům byl přikryt šindelovou střechou a opatřen v celé ploše novou omítkou. Nedošlo k obnovení podstatných detailů – šířky rámování štítu a lizén přízemí byly provedeny v jiném rozměru a chybném tvarovém provedení. Plocha hlavního průčelí nebyla provedena stříkanou nebo stékanou omítkou,

ale jako hlazená plocha, nebyly provedeny ploché šambrány kolem oken, ani kolem oválných okének ve štítu. Nebyl ani odlišen původně hrubě nahozený sokl. Krokve byly spuštěny níž pod úroveň koruny zdiva za účelem lepšího krytí zápraží, silueta stavby se tak ale změnila. Další změny bychom našli v interiéru. Zmizely staré záklopové stropy a spolu se stropními trámy byly nahrazeny novotvarem. Rovné strhávané a hlazené omítky nahradila stará souvrství s nátěry, měkké tvary byly nahrazeny hranami.



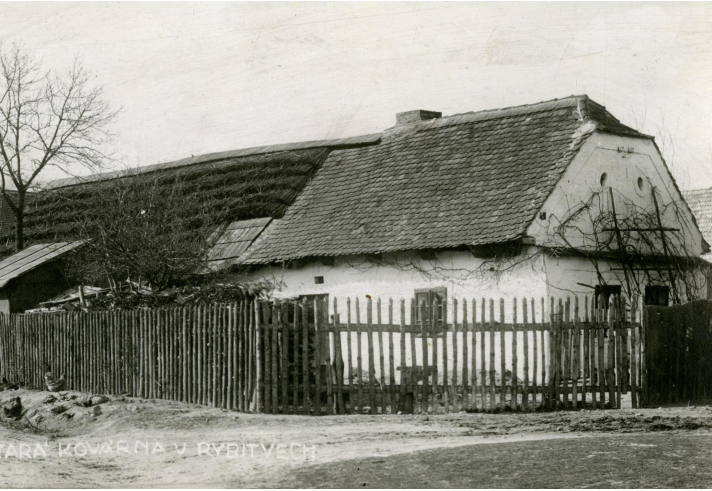
Obr. č.: 08. Stav objektu kolem roku 1994, VČM, sbírka fotografií, FA SOC F 3221



Obr. č.: 09. Stav objektu kolem roku 1969, VČM, sbírka fotografií, FA P 4136

Stručně řečeno, stavební památka z poloviny 19. století, i když v neudržovaném stavu, byla rekonstruována do podoby rekreačního objektu 20. století, bez ohledu na hodnoty stáří a autenticity.

Na obrázcích níže je vidět postupná proměna domu v průběhu 20. století



Obr. č.: 10. VČM, sbírka fotografií, FA P 01726



Obr. č.: 11. VČM, sbírka fotografií, FA P 04145

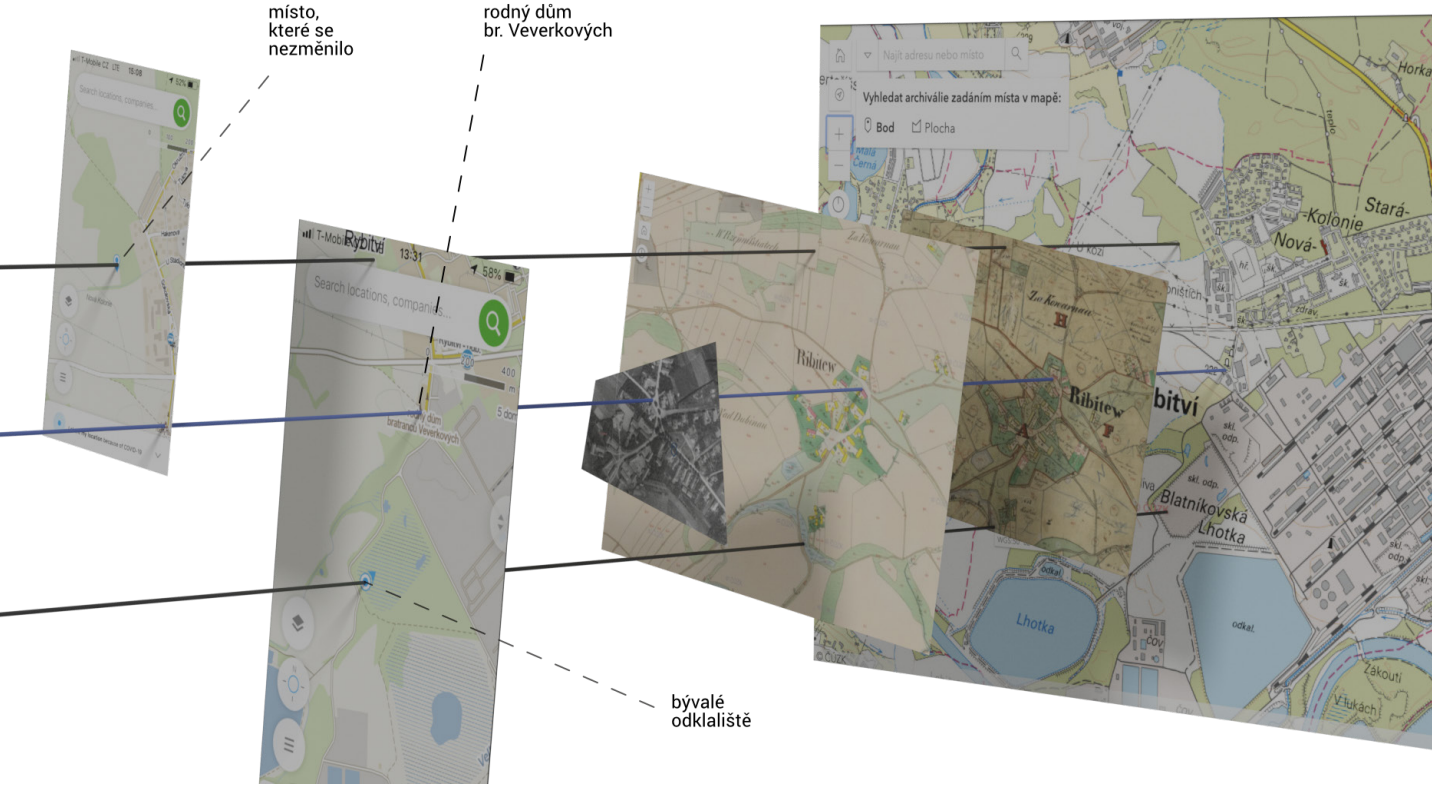
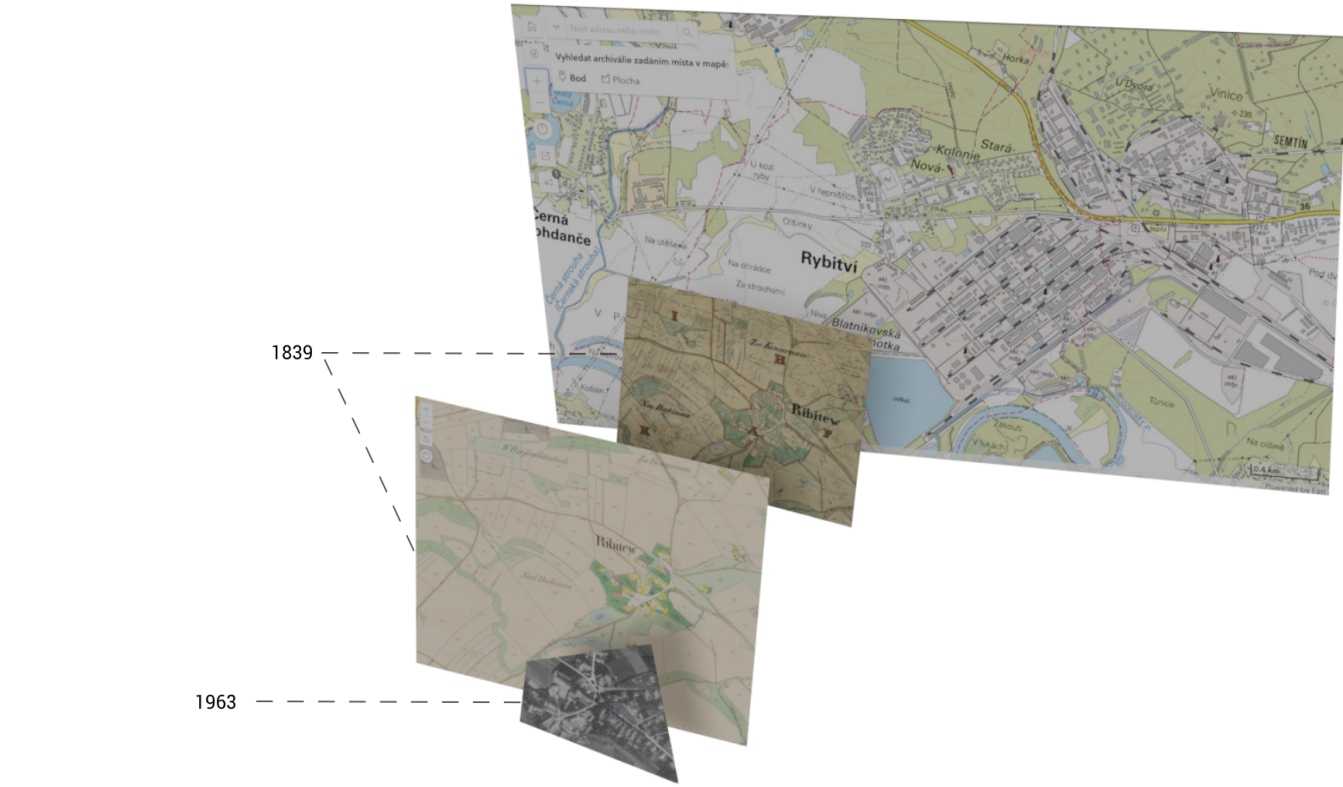
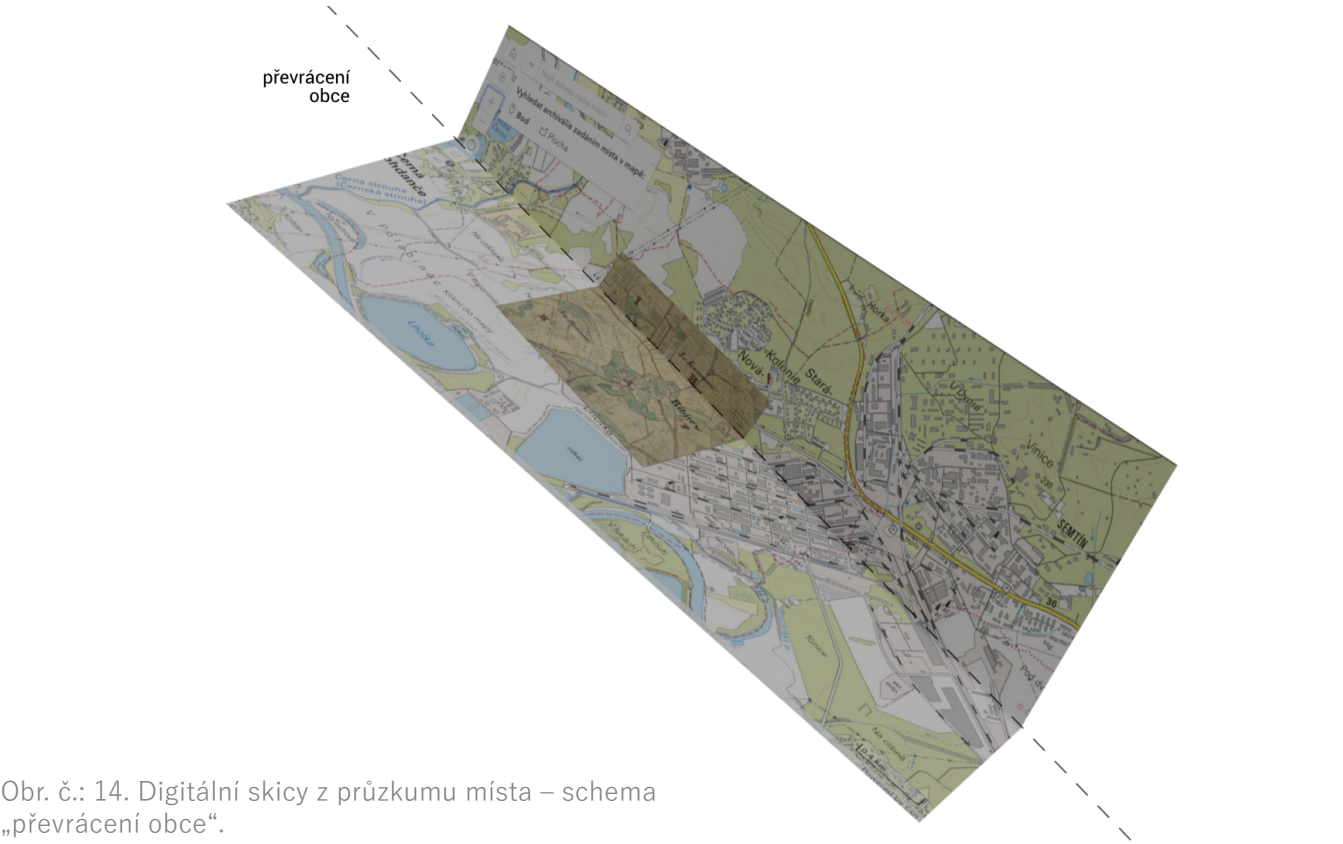


Obr. č.: 12. VČM, sbírka fotografií, FA N 0138



Obr. č.: 13. foto F. R. Václavík 2023

2.1.2 Historie obce a okolní krajiny



2.1.3 Památková ochrana

Dům čp. 10 byl v roce 1969 vykoupen ze soukromého vlastnictví podnikem VCHZ Synthesia Semtín. V roce 1973 byl převeden na Místní národní výbor Rybitví.

Nemovitou kulturní památkou se dům čp. 10 (319) pod rejstříkovým číslem 21199/6-4388 stal 27.6.1977 na základě souhlasu ONV z 13.4.1973. Avšak památkový zájem a ochranu můžeme díky dochované korespondenci sledovat již v období 2. světové války i následujícího období před vznikem památkového zákona 22/1958 Sb. Památkový úřad byl osločován v případě schvalovacích procesů stavebního řízení. Je však zajímavé, že v roce 1970 bylo konstatováno že: „Pokud jde o architektonickou hodnotu objektů nejsou zapsány ani ve státním seznamu nemovitých kulturních památek, ani v objektech památkového zájmu (tj. evidovaných v letech 1961 a 1962), je tu však jejich hodnota historická.“

Památková péče se významně zasloužila o zachování existence domu, protože v roce 1969 bylo prakticky rozhodnuto o jeho demolici. V roce 1970 však bylo vyvoláno jednání se zastoupením politických orgánů, podniku a odborných institucí – Východočeského muzea, Zemědělského muzea v Praze atd., na kterém se jednoznačně schválilo jeho zachování, především z důvodu historické hodnoty. Díky umístění za komunikaci oddělující pozemek domu od ploch zabraných chemičkou bylo možné funkčně i vlastnický dům vyčlenit z původního záměru.

V roce 1981 došlo k přesunutí pomníku z roku 1883 na zahradu čp. 10. Pomník je veden jako součást nemovité kulturní památky.

Z popsaného vývoje vyplývá, že orgány památkové péče hodnotily dům čp. 10 jako „památku historickou“ přesahující celostátní význam. Z dochovaných pramenů není patrný zájem památkové péče o vlastní dům a jeho stavební, kulturně historické hodnoty. Je mu však přisuzována hodnota jako objektu, kde se odehrály významné historické události – kde se narodil Václav Veverka a kde byl provoz kovárny, ve které se realizovaly inovátorské pokusy s ruchadlem a v jehož nedalekém okolí došlo k vyorání „první brázdy“. Objekt tak nebyl nikdy zájmem odborného stavebněhistorického průzkumu. Naštěstí došlo alespoň k základní fotografické dokumentaci a zaměření formou jednoduchého oměření.

Ze situace vyplývá, že hodnoty byly shledávány v „místě“. Po rozklíčování zásadního poznatku, že skutečný „původní rodný dům“ se nedochoval a chráněna je novostavba z doby po odchodu Václava Veverky z Rybitví se tak výrazně nic nemění.

Situaci dobře vystihuje pamětní deska umístěná v ploše štítu, kde je uvedeno pravdivé tvrzení „Zde se narodil Václav Veverka…“ - nikoliv „v tomto domě“.

Je to důležitý argument při posuzování relevantnosti názoru – snahy o přesunutí domu na jiné místo mimo exploatovaný průmyslový areál. Bylo by až absurdní nákladně rozebrat a přesunout věc, která je mylně chápána jako nositel primární historické hodnoty a ponechat věc – pozemek, který tuto hodnotu skutečně má mimo náš zájem. Rozhodnutí zachovat objekt jako prostor pro připomínání významného počinu v agrárních dějinách v přímém kontaktu s průmyslovými areály byl vědomý akt a v důsledku je tato polarizace symbolu starého zemědělského světa a nového progresivistického myšlení, byť bezohledného, důležitým impulsem pro edukaci a kritické přemýšlení nad environmentálními tématy.

2.2 Stávající stav

2.2.1 Rodný domek

Dům je po rekonstrukci v 70. letech téměř zcela zbaven historických povrchů – omítek, nátěrů a autentických pohledově přístupných konstrukcí – stropů, podlah, krovu. Byl zbaven i důležitých architektonických detailů – šambrán, lizénových ráků v původní dimenzi. Původní zůstává obvodové zdívo, většina příčných zdí, celý sklípek a černá kuchyně. V tzv. „kovárně“ – hospodářském díle domu, byla při rekonstrukci v 70. letech nejprve provedena dusaná jílová podlaha, ale chybně, takže byla záhy nahrazena betonovou. Souvrství betonové podlahy však zvýšilo její niveletu o cca 20 cm, totéž se stalo i ve vedlejší obytné místnosti, která byla podlahou v rovině podlahy sině a jižní komory. To způsobilo současnou malou světlost místností. V obytné části byly v 70. letech na betonový podklad provedeny cihelné zádlažby, a to i na místo dřevěných podlah.

Zcela novodobě je upraveno nejbližší okolí domu – zápraží a krytý vzduchový kanál po jeho obvodu. Plocha u hospodářské části byla patrně uměle navýšena po instalaci betonových podlah. Střecha je opatřena šindelovou krytinou – prosazovanou orgány památkové péče již od 50. let, ale zcela ahistorickou. Vlivem postupných oprav krovu (nad obytnou částí provedeny nově zřejmě ve 30. letech, nad hospodářskou v 70. letech 20. století) došlo ke změně poměrů a geometrie střechy, přesahů nad štít a nad zápraží. Původní řešení spočívalo v propojení stropní a krovové konstrukce – stropní trámy byly zároveň vazné trámy krovu. Jeho vazby kopírovaly tvar štítu, takže střešní krytina plynule přešla z latí na hranu štítu. Při úpravě krovu ve 30. letech došlo k přetažení střešní roviny přes hranu štítu a při poslední rekonstrukci se tento přesah ještě zvětšil.

Stavebně-technické závady

Objekt vykazuje řadu statických závad projevujících se trhlinami, které se obnovují i po zapravení a scelení povrchů omítek. Nejviditelnější trhliny jsou na jižním průčelí v oblasti napojení obytné a hospodářské části a na východním průčelí a štítu – nad levým oknem do světnice. V prvním případě se jedná o projev dilatace v místě složitého styku konstrukcí různého stáří, zapravovaná trhlina je zřejmá i z fotodokumentace z roku 1970. V druhém případě se jedná o novější závadu, která je pravděpodobně výsledkem několika příčin – sesedání jihovýchodního nároží vlivem změny poměrů v rovině základů a dynamickým namáháním – vibracemi způsobenými průjezdy přetížených nákladních automobilů. Závada je patrná již na fotografiích z roku 1994.

V problematickém technickém stavu je rovněž střešní krytina – impregnovaný šindel z části řezaný, z části štípaný. Byl zde instalovaný v roce 1975 či 1976 a z části vyměňovaný v roce 2003. Na povrchu střechy je zjevné poškození šindelů hnilobou, změnou struktury dřeva, odlípnutí v oblasti hřebene může způsobovat zatékání do hřebenové spáry. Vzhledem k dvojitému kladení však prozatím nevznikají zásadní problémy se zatékáním a z prostoru půdy je střecha kompaktní.

2.2.2 Zahrada a krajina

Zahrada

Před jihozápadní a jihovýchodní fasádou domu je předzahrádka vymezená od navazujících komunikací plaňkovým plotem. Z jihovýchodu je průměrná šíře zahrádky cca 4 m, z jihozápadu, tedy před fasádou s vstupem do domku, cca 7 m. Ze severozápadu a severovýchodu je pozemek širší do 1 m vymezen rovněž plaňkovým plotem.

Zahrádka na jihovýchodní a jihozápadní straně domku je z větší části travnatá, trávník je pravidelně kosěn. V části před vstupem do domu je vzrostlý dub, předpokládaného stáří 80–100 let (viz obrázek 17), kamenný pomník bratracům Veverkovým (je součástí kulturní památky), imitace historické studny s přístřeškem a dřevěná informační tabule (viz obrázek 17). Tyto prvky jsou



Obr. č.: 17. Předzahrádka rodného domku / zdroj.: foto Karolína Koupalová

nesourodé, přibývaly postupně bez jasného koncepčního záměru. Okolo domu je okapový chodník z pálených cihel, od branky ke vstupu do domu je betonový chodníček. Zahrádka je dnes převážně nevyužívána.



Obr. č.: 18. Dub u rodného domku / zdroj.: foto Karolína Koupalová

Za plotem

Rodný domek je dnes sevřen ze severu, jihu a východu menšími výrobními areály, které na jihu přechází v rozsáhlý areál Synthesia Rybitví. Před vstupem do domku je dnes zarůstající původní komunikace na Černou u Bohdanče (viz obrázek 19) a přes ni louka, která je ukončena porosty ruderalního charakteru v prostoru zahrad bývalých statků starého Rybitví. Toto je dnes jediný kontakt domku s pozůstatkem polabské krajiny.

Z Rybitví, resp. od silnice na Černou za Bory vede kolem rodného domku, směrem k Labi a ČOV (čistička odpadních vod) asfaltová obslužná komunikace. Ta je relativně úzká, svým profilem nevyhovuje pohybu nákladních automobilů a lze ji označit za nebezpečnou pro pohyb pěších a chodců. Okolí historické křižovatky, v jejíž vidlici vždy domek stál, je upravováno majiteli jednotlivých výrobních areálů. Jako celek má tento prostor velmi nízkou kvalitu, která zásadně degraduje vlastní rodný domek. Dominantami prostoru je dub v předzahrádce a lípa uprostřed křižovatky (viz obrázek 21).

Přes neutěšený stav okolí rodného domku je nutné konstatovat, že svým uspořádáním tento prostor stále nese stopy původního urbanismu starého Rybitví a existuje zde potenciál s prostorem pracovat.



Obr. č.: 19. Zarůstající asfaltová komunikace ve stopě historické cesty na Černou u Bohdanče / zdroj.: foto. Karolína Koupalová



Obr. č.: 20. Pohled na louku a porosty ruderalního charakteru v prostoru zaniklé zástavby starého Rybitví, jediný kontakt rodného domku s Polabskou krajinou / zdroj.: foto. Karolína Koupalová



Obr. č.: 21. Křižovatka před rodným domkem s lípou uprostřed / zdroj.: foto. Karolína Koupalová

Navazující krajina

Krajina v okolí starého Rybitví byla po dlouhá staletí, a to až do počátku 20. století, velmi intenzivně zemědělsky využívána. Jak se postupně měnilo koryto Labe a posouvalo se dál na jih od Rybitví, zúrodňovala se i zanikající slepá ramena Labe. Staré Rybitví bylo přímou součástí této zemědělské krajiny, v zahradách a nejbližším okolí hvězdicovitě rozmístěných statků kolem návsi a komunikace na Černou u Bohdanče se rozkládaly poměrně rozsáhlé sady. Tvar polí i vedení četných cest bylo částečně ovlivněno měnícím se tokem Labe. Jihozápadně od návsi se nacházel menší rybník. (viz mapa č. 13)

Tato krajina byla od roku 1939 postupně přemazána výstavbou průmyslového areálu chemického závodu

Synthesia Rybitví a souvisejícími odkališti. V roce 1972 byly statky v okolí návsi starého Rybitví zbořeny a tato část obce zcela zanikla.



Mapa č.: 13. Schéma starého Rybitví a nejbližší krajiny zasazené do současné ortofotomapy

I přesto zůstaly v krajině zachovány na první pohled nezřetelné, přesto jasné stopy původní krajinné struktury i vlastního starého Rybitví. Ty jsou čitelné dodnes i v katastrální mapě.

Z původního starého Rybitví zůstal zachován jen rodný dům kováře Václava Veverky (viz schéma 13), dnes kulturní památka „Rodný dům bratraců Veverkových“. Ve stopě původního statku jižně od rodného domku dnes stojí objekt firmy Proxim. Komunikace z Rybitví k čistírně odpadních vod (viz schéma 13) vede víceméně ve stopě jedné z původních cest směrem k Labi. Zarůstající část dnes již nepoužívané silnice na Černou u Bohdanče vede v původní stopě silnice na Černou.

Prostor zaniklého starého Rybitví, tedy původní náves (viz schéma 13) a na ni navazující zahrady a nejbližší okolí statků, jsou dnes plochami zeleně rudérálního charakteru a jsou chráněny statusem ÚSES. Lze se domnívat,

že základy, případně sklepy původních statků jsou dodnes v místě zachovány a bylo by je možné archeologickým průzkumem zmapovat.

V plochách původních zahrad jsou pravděpodobně zbytky dožívajících ovocných stromů – identifikována byla obrovská stará hrušeň na pomezí západního okraje rudérálního porostu a pole. Plocha původní návsi je dodnes vymezena v katastru a je v majetku obce. Dnes zde rostou tři mladé, perspektivní duby.



Obr. č.: 22. Pohled do prostoru návsi zaniklého starého Rybitví / zdroj.: foto. Karolína Koupalová



Obr. č.: 23. Pohled do porostu rudérálního charakteru v prostoru zaniklého starého Rybitví / zdroj.: foto. Karolína Koupalová



Obr. č.: 24. Stará hrušeň v prostoru zahrad původních statků / zdroj.: foto. Karolína Koupalová

Bývalý rybník je zavezen, snad inertním odpadem a větvemi (viz schéma 13-14 a obrázek 25). V terénu je identifikovatelné údolíčko potoka původně vytékajícího z rybníka (viz obrázek 26). Mezi cestou a hrází odkaliště je menší vodní ploch (viz schéma 13 a obrázek 26), s odvodem vody, propustkem pod silnicí na čistírnu odpadních vod, do původního potoku (viz schéma 14). Všechny tyto stopy původní krajiny a sídla, bude-li vůle a finanční prostředky, lze „oprášit“, pojmenovat

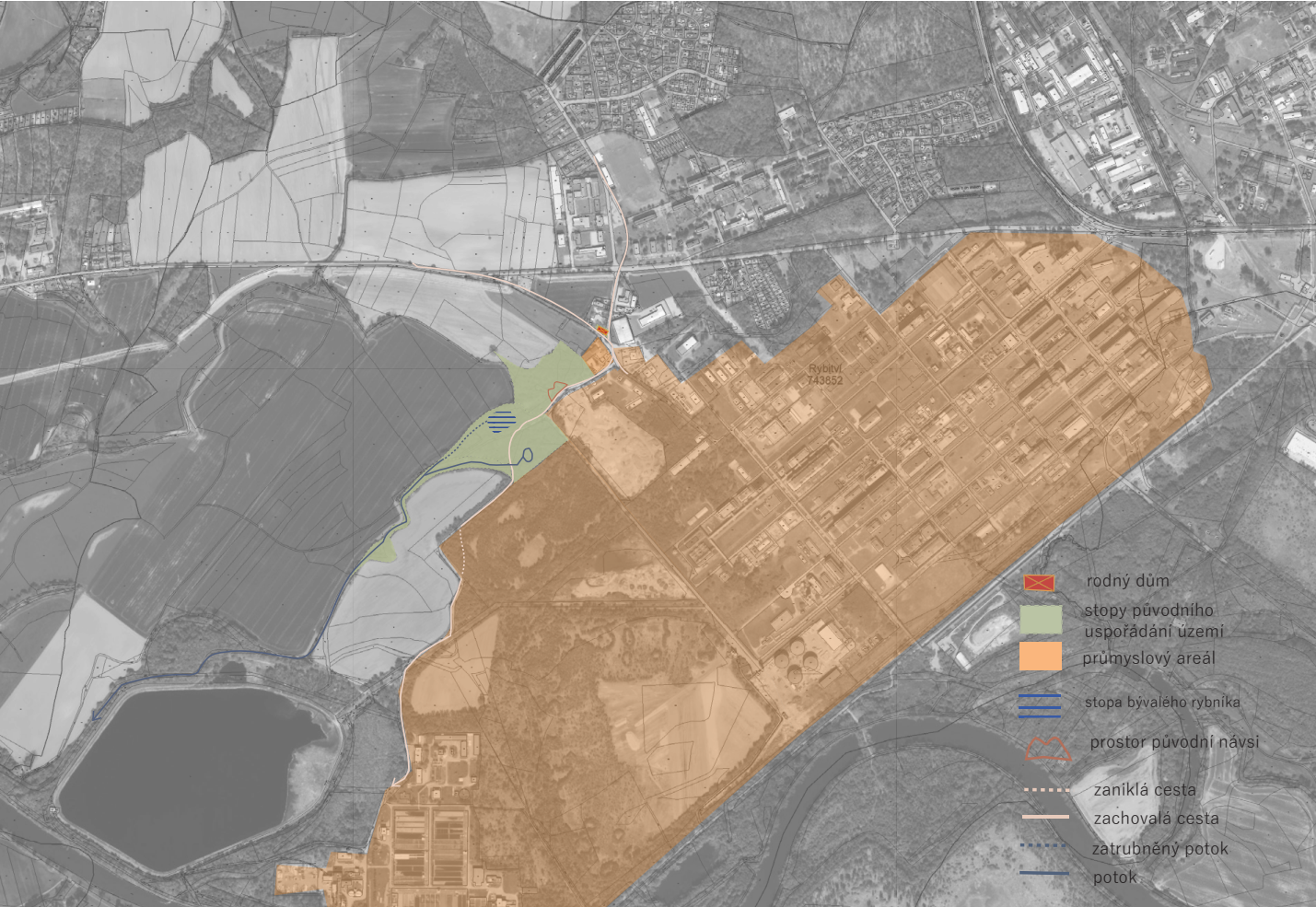


Obr. č.: 25. prostor bývalého rybníčku jižně od starého Rybitví, který je dnes zavezen odpadem /zdroj.: foto. Karolína Koupalová

a prezentovat jako doklady historie místa – historie Rybitví, Polabské krajiny i rozvoje průmyslu.



Obr. č.: 26. Vodní plocha v prostoru historického slepého ramene / zdroj.: foto. Karolína Koupalová



Mapa č.: 14. Schéma starého Rybitví a nejbližší krajiny zasazené do současné ortofotomapy

2.2.3 Širší vztahy

Řešené území se nachází v Pardubickém kraji, severozápadně od krajského města Pardubice. Objekt rodného domku bratraců Veverkových leží jižně od obce Rybitví, v blízkosti zaniklého historického jádra obce. Na nadřazenou komunikační síť je Rybitví napojeno komunikací číslo III/32225, která dále pokračuje na Černou u Bohdaneč. Rodný domek je však na tuto komunikaci napojen pouze obslužnou komunikací, která napojuje navazující průmyslové areály i čistírnu odpadních vod (ČOV). Její technický stav a parametry neodpovídají provozu a neumožňují bezpečný pohyb pěších a cyklistů.

Pěší a cyklistická dostupnost rodného domku je v současnosti omezená. Žlutá turistická trasa je svedena přímo k rodnému domku, ale po obslužné komunikaci bez chodníku (viz výše). V okolí se nachází řada cyklistických tras, nejvýznamnější pro projekt jsou č. 4193 (Lázně Bohdaneč – Pardubice) a č. 4041 (Lázně Bohdaneč – Černá u Bohdaneč), které ale nevedou přímo kolem rodného domku.

Nejbližší zastávky MHD (spojení s Pardubicemi) se nacházejí v nové části Rybitví (U stavební školy, Rybitví křižovatka) v dochozí vzdálenosti cca 300 m, avšak po silnici bez chodníku (viz výše). Nejbližší železniční zastávkou jsou Rosice nad Labem a Pardubice s následným pokračováním městskou dopravou.

Samotný rodný dům bratraců Veverkových je nejvýznamnější historickou památkou obce a důležitým bodem regionální paměti. V jeho okolí se nenachází další památkově chráněné objekty, avšak v centru obce stojí za pozornost obytná kolonie Rybitví z let 1939–1941 od architekta Jana Vaňka. Tentýž autor navrhl také výrobní a administrativní areál chemických závodů (dnes Synthesia a.s.), který je výrazným dokladem moderní průmyslové architektury.

V širším regionálním měřítku je významným kulturním a turistickým zázemím lázeňské město Lázně Bohdaneč a krajské centrum Pardubice se svým historickým jádrem a kulturní infrastrukturou.



2.3 Limity

Územní systém ekologické stability

Prostor starého Rybitví je vymezen v územním plánu jako součást ÚSES – LBC 203 lokální biocentrum Rybitví – nevyužitá plocha s rumištěm v centrální části řešeného území.

Dle ÚP lze plochy určené pro realizaci ÚSES využívat pouze tak, aby nebyla narušena jejich obnova a nedošlo k ohrožení nebo oslabení jejich ekostabilizační funkce.

Tato plocha je zároveň vymezena jako NP (nezastavitelná plocha) – plochy přírodní

Hlavní využití:

- plochy s převažující přírodní funkcí zahrnující mimo jiné zvláště chráněné plochy, prvky ÚSES, apod.

Přípustné:

- zeleň krajinná, liniová vč. prvků ÚSES (biokoridory, biocentra a interakční prvky)
- extenzivně využívané zemědělské pozemky s ohledem na režim v prvcích ÚSES
- ovocné sady
- komunikace pěší, cyklistické
- účelové komunikace a zemědělské obslužné a manipulační plochy
- nezbytné plochy a liniové trasy technického vybavení
- naučné stezky

Nepřípustné:

všechny stavby, pokud nejsou uvedeny jako přípustné

- vyloučení umísťování staveb, zařízení a jiných opatření pro účely uvedené v §18 odst. 5 stavebního zákona:
- stavby, zařízení a jiná opatření pro zemědělství a lesnictví, a dále technická opatření a stavby, které zlepší podmínky jeho využití pro účely rekreace a cestovního ruchu, například hygienická zařízení, ekologická a informační centra
- stavby, zařízení a jiná opatření pro těžbu nerostů, včetně staveb, které s nimi bezprostředně souvisejí včetně oplocení
- nakládání s odpady jinými než biologickými, fotovoltaické, solární a sluneční elektrárny, větrné elektrárny, bioplynové stanice, bioplynové elektrárny, včetně staveb, které s nimi bezprostředně souvisejí včetně oplocení, a dále charakterem obdobné stavby, zařízení a opatření, zejména pro energetiku, a to i ty, které v dnešní době nejsou známy

2.3.1 Územní rozvoj

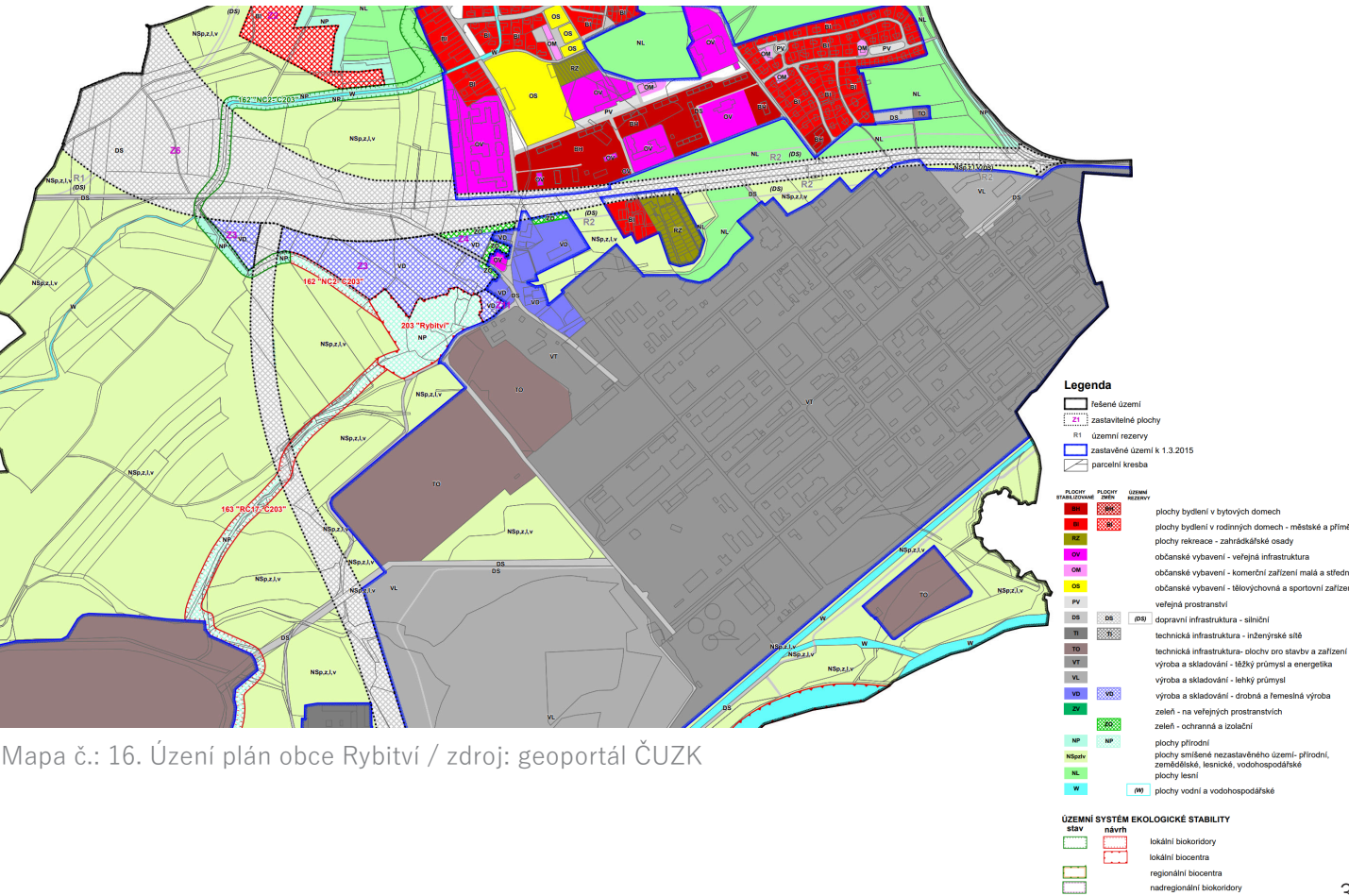
V Územním plánu Rybitví jsou pozemky jihozápadně od rodného domku (louky za historickou cestou na Černou u Bohdanče) vymezeny jako rozvojové plochy pro výrobu a skladování. Toto uspořádání výrazně zhorší postavení rodného domku ve struktuře sídla, kdy bude domek ze všech stran obklopen areály výroby bez přímé vazby na Polabskou krajinu.

Plocha starého Rybitví, která je dnes zarostlá porosty ruderalního charakteru, je paradoxně chráněna jako součást územního systému ekologické stability. Toto zabrání zástavbě pozemků po bývalých statcích v okolí návsi starého Rybitví. Je to příležitost uvažovat o připomenutí této zaniklé části obce.

V územním plánu jsou vymezeny široké koridory pro nové komunikace, včetně nové komunikace, která napojí areál ČOV, resp. areál zamýšlené spalovny nebezpečného odpadu, bude-li tento záměr prosazen. Tyto komunikace budou znamenat negativní zásah do zbytků polabské krajiny v okolí Rybitví, na druhou stranu by mělo dojít k odlehčení dopravy ze stávající obslužné komunikace, která vede podél rodného domku, a to v podstatě

ve stopě jedné z historických cest. Je tak šance uvažovat o její „revitalizaci“.

Pozemek rodného domku je v ÚP – územním plánu vymezen jako OV – občanská vybavenost. Ze severu, východu a jihu je kolem domku vymezen úzký pás ZO – zeleň ochranná izolační. Jde pravděpodobně o neumělý pokus o „zabalení“ rodného domku do zeleně.



Mapa č.: 16. Úzení plán obce Rybitví / zdroj: geoportál ČUZK

2.3.2 Majetkoprávní vztahy

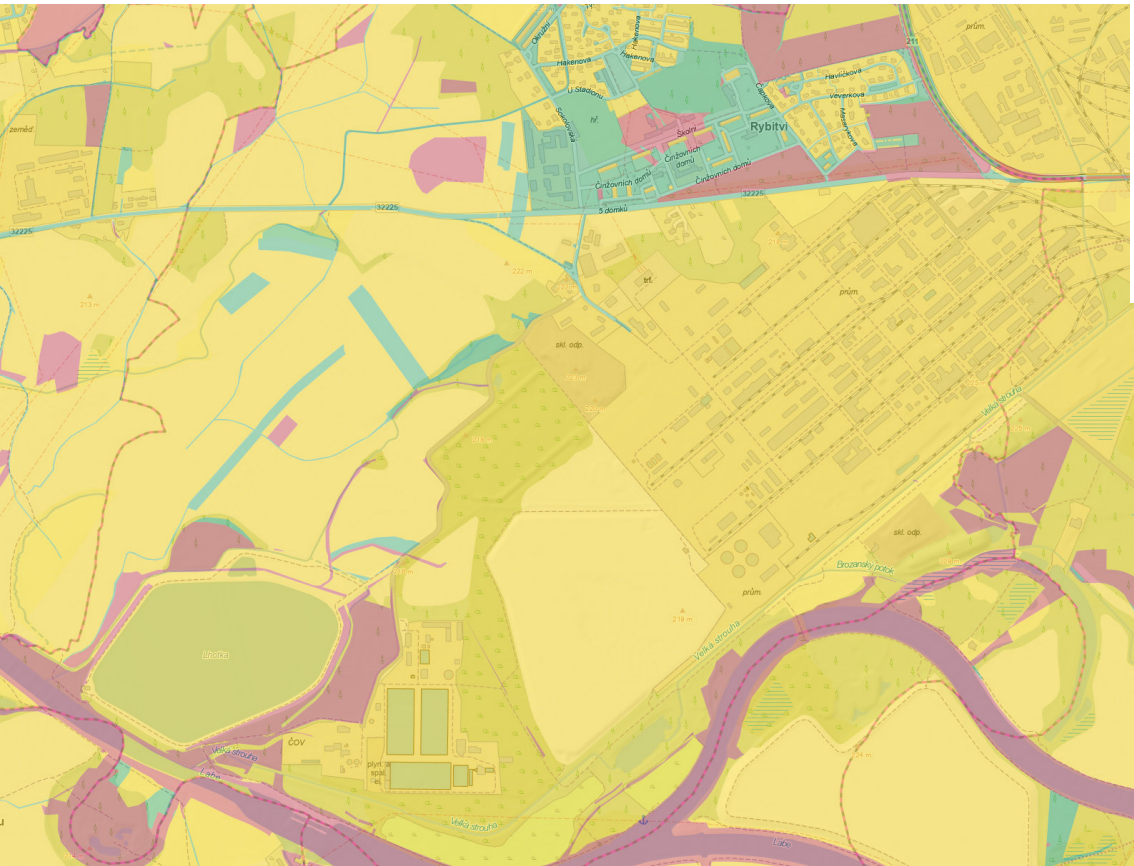
Rodný domek a přilehlá komunikace i bývalá cesta do Černé u Bohdanče jsou rovněž obecním majetkem, tyto prostory tak skýtají potenciál pro jednoduché úpravy a zlepšení v rámci studie.

Prostor bývalé návsi a plocha okolo bývalého rybníka jsou rovněž ve vlastnictví obce. Obec nicméně vlastní pouze malou část okolních zemědělských ploch. Zbýlé, dnes průmyslové plochy, jsou v soukromém vlastnictví Synthesia Rybitví.

Z hlediska územního rozvoje skýtají největší potenciál pro proměny a veřejný zásah pozemky ve vlastnictví obce, které jsou bez nutnosti složitých majetkoprávních jednání.

Na pozemcích v soukromém vlastnictví bude nutné případné zásahy projednat s jednotlivými vlastníky. Nejvýznamnějším soukromým vlastníkem v území je

společnost Synthesia Rybitví, která vlastní průmyslový areál. V případě ochoty k jednání ze strany této společnosti by se zde otevírala možnost realizace rozsáhlejších změn, včetně potenciálního propojení stávající průmyslové krajiny s historickými stopami původní zemědělské krajiny.



Mapa č.: 17. Majetkoprávní vztahy obce Rybitví

2.4 Participace

Řada místních starousedlíků – pamětníků a patměnic – byla svědky výrazných proměn obce v minulých dekádách. Ti však stárnou a hrozí, že s jejich smrtí nenávratně zmizí důležitá část paměti místa a celé obce. Domníváme se proto, že je klíčové s tímto odkazem pracovat a jejich vzpomínky dále zaznamenávat a zprostředkovávat.

Během fáze mapování a práce na analytické části jsme uskutečnili několik formátů participativních a tvůrčích setkání s místní veřejností. Jednalo se o komentované a vzpomínkové procházky starým Rybitvím, o práci s žáky základní školy, ale i aktivity, které vycházejí z metod uměleckého výzkumu.



2.4.1 Komentované procházky, vzpomínková setkání

První vzpomínkové vycházky na podzim 2021 se zúčastnilo kolem stovky místních obyvatel. Její součástí byla mimo jiné návštěva dnes již zbourané budovy bývalé základní školy ve vlastnictví společnosti Fortex. Budova byla určena k demolici vzhledem k jejímu špatnému technickému stavu. Poměrně enormní zájem o komentovanou vycházku a návštěvu míst spjatých s historií obce utvrdil relevanci práce s širší lokalitou obce, nikoli pouze rodným domkem V. Veverky.

V rámci dalšího komunitního setkání v rodném domku V. Veverky na jaře 2022 jsme se společně s pamětníky a pamětnicemi věnovali prostorovým rekonstrukcím jejich vzpomínek. Během tohoto participativního setkání jsme současně pořizovali krátké audiovizuální záznamy, které

mohou v další fázi posloužit jako cenný zdrojový materiál v tvorbě expozice.



Obr. č.: 27. Setkání, komunitní akce / zdroj.: foto Marie Matula Sieber



Obr. č.: 28. Setkání, komunitní akce / zdroj.: foto Marie Matula Sieber



Obr. č.: 29. Setkání, komunitní akce / zdroj.: foto Marie Matula Sieber

2.4.2 Spolupráce se základní školou

Na jaře 2021 proběhly workshopy uskutečněné ve spolupráci s místní základní školou. Z důvodu pandemických uzavírek musely být realizovány pouze online. V rámci nich jsme společně s dětmi hledali možné tvary a formy ruchadla, pracovali s jeho imaginativním potenciálem. Vedle poměrně precizních popisů a kreseb ruchadla jakožto pluhu rozrývajícího a obracejícího půdu, se nám podařilo sesbírat také mnohem poetičtější představy a fantazie spjaté s možným tvaroslovím a funkcí tohoto nástroje. Potvrdila se nám tak domněnka, že pro mnoho dětí je ruchadlo spíše abstraktním pojmem, než popisem objektu, s nímž by se měli kdy možnost fyzicky setkat a pochopit jeho funkci.



Obr. č.: 30. Skeny pracovních listů pro žáky ZŠ Rybitv / autor.: Šárka Zahálková, žáci 2. třídy ZŠ Rybítví

2.4.3 Umělecká spolupráce, svěcení půdy

Do průzkumu lokality jsme zapojili umělkyně, které se ve své tvůrčí praxi věnují tématům paměti, rituálů, krajině. Lucie Králíková je původně zahradní architektkou. Skrze tuto profesi se dostala ke studiu zvyků a tradic vycházejících z konkrétní lokality, krajiny, místa a toho, jak se člověk vztahuje k jeho přírodním zdrojům. Martina Čurdová je režisérkou věnující se převážně dokumentárnímu divadlu, divadlu utlačovaných a práci s komunitami. Zaměřuje se na práci s tělem a emocemi. Ve spolupráci s těmito umělkyněmi jsme připravili performativní událost – procházku, která účastníky poetickým způsobem provedla zaniklými částmi obce, tematicky se zaměřila na půdu, její exploataci a naše vztahování se k ní.



Obr. č.: 31. foto Happening svěcení půdy / zdroj.: Michal Kudláček



Obr. č.: 33. foto Happening svěcení půdy / zdroj.: Michal Kudláček



Obr. č.: 32. foto Happening svěcení půdy / zdroj.: Michal Kudláček



Obr. č.: 34. foto Happening svěcení půdy / zdroj.: Michal Kudláček

2.4.4 Dílčí závěry z práce s veřejností

Série realizovaných participativních událostí potvrdila, že místní obyvatelé se o historii, současný stav a budoucnost tohoto místa zajímají. Starší generace má zájem na tom své vzpomínky a zkušenosti s proměnou obce sdílet a předávat dál. Současně zaznívaly hlasy, že místním chybí místo, kde by se mohli setkávat. Mladší generaci zajímá, jakým způsobem se obec, v níž žijí, v minulých dekadách proměnila. Zajímají se o své okolí a o to, jak ho kultivovat. Ruchadlo je zejména pro ty nejmladší vnímáno jako něco, co k Rybitví patří, co je cenným odkazem této obce, avšak konkrétní prožitek a zkušenost s procesem obdělávání půdy zde chybí. Práce s veřejností rovněž potvrzuje fakt, že hodnotu zde utváří širší lokalita, její v mnoha ohledech překotná proměna, v níž domek V. Veverky funguje jako jistý „stabilizační prvek“.

Místo v sobě nese imaginativní, narativní i komunitní potenciál vycházející nejen z příběhu bratraců Veverkových a jejich vynálezu, nýbrž také z nedávné historie širšího území, paměti krajiny, sítě vztahů a anticipace možných budoucností.

Motivy, které místem prostupují, bychom mohli shrnout do těchto několika bodů:

Exploatace vs. svěcení půdy

Obdělávání půdy bylo chápáno jako její svěcení, industrializací však vědomé zacházení s půdou začalo trpět. K exploataci půdy v Rybitví však nedošlo pouze touto cestou, nýbrž i násilným vymístěním obce a výstavbou fabriky a další kontinuální exploatací, která se děje doposud (skomírající chemický závod v posledních letech doplnila výstavba skladů a přítomnost zatěžující nákladní automobilové dopravy).

Bludný kruh

O obdělávání půdy se rovněž hovoří také o jakémsi bludném kruhu. V bludném kruhu se v obci cyklicky vrací rovněž touha „splatit“ vynálezci ruchadla paměťový dluh. Uvědomujeme si, že náš záměr se může stát stejně tak dalším kruhem téhož cyklu, jakož i prostředkem k vybočení z něj a začátkem nového kontinua. Obojí považujeme za stejně relevantní.

Ruchadlo

Nástroj, jehož konkrétní tvar a funkci si dnes mnoho lidí (především děti a mládež) jen těžko vybaví či představí. Považujeme za důležité pracovat nejen s připomenutím toho, jak vynález bratraců Veverkových skutečně fungoval, ale i s jeho představami i rozšířenými souvislostmi.

Vztahy

Vztahy jsou důležitým pojítkem. Primárním cílem záměru je proto znovuobnovit zpřetrhaný vztah k půdě i ve společenském slova smyslu.

